

EVOLUCIÓ DE L'ARNÈS DEL CAVALLER EUROPEU (SEGLES XI-XV). DE L'AUSBERG A L'ARNÈS BLANC

Introducció

Com és de suposar, l'arnès del cavaller experimentà un seguit de transformacions a través d'una dinàmica continuada de reordenació de cadascun dels seus integrants. Cal dir que l'evolució de l'arnès no sempre va ser sincrònic, per tal com es produïen, dins una mateixa època, encavalcaments i anacronismes propiciats per les àrees geogràfiques, per la rutina adquirida i, fins i tot, pel poder adquisitiu del cavaller. Les noves armes i armadures eren molt cares i, per tant, no estaven a l'abast de tothom, i menys encara dels cavallers més pobres.

Per bé que el contingut d'aquest estudi resta delimitat als segles XII-XV, tanmateix, en aquesta síntesi evolutiva, hi hem inclòs el segle XI, per tal d'obtenir una visió més àmplia que faciliti la comprensió de tot aquest llarg procés, que va des de l'ausberg, com a principal element defensiu, fins a l'arnès blanc amb el qual el cavaller restarà protegit totalment amb peces metàl·liques.

Segle XI

Pel que fa a l'abillament del cavaller d'aquesta època, disposem d'una font iconogràfica excepcional. Es tracta del tapís de Bayeux –en realitat, és un brodat de llana sobre tela–, confeccionat probablement a França (o Anglaterra) al segle XI a partir de l'any 1066. Aquest tapís, d'inusitades proporcions (fa uns 70 m de llarg), ens explica, talment com la tira d'un còmic, la conquesta d'Anglaterra duta a terme pels normands. Entre les diverses seqüències

destaca la de la batalla d'Hastings (14 d'octubre de 1066), on la cavalleria normanda va derrotar la infanteria anglosaxona. En el combat morí Harold II, fet que facilità la coronació del duc Guillem de Normandia.

D'altra banda, existeix una altra font iconogràfica que també ens proporciona una informació molt valuosa per determinar l'armament d'aquesta època, i més encara perquè sintonitza amb el referent europeu que suposa el tapís de Bayeux. En aquest cas, ens referim a la Bíblia de Sant Pere de Rodes (principis del segle XI), on apareixen, entre les il·lustracions miniades, un conjunt de cavallers armats amb espases i llances, que es protegien amb ausbergs, cascs amb nasal i escuts en forma d'ametlla.

El fet que els cavallers representats en el tapís de Bayeux i la Bíblia de Rodes mostrin grans similituds en relació a la manera d'abillar-se en el combat, ens mena a pensar en una certa uniformitat, pel que fa a l'ús dels guarniments i adreços, dins l'àmbit europeu, fet que també podrem fer extensiu als segles posteriors, tret d'algunes particularitats pròpies de cada país.

A principis d'aquest segle, partint de les il·lustracions de la Bíblia de Rodes, constatem que els cavallers es protegien el cos amb un ausberg curt que sobrepassava lleugerament la cintura, alhora que els cobria part dels braços. No tots els ausbergs eren iguals, ja que en trobem de malla, d'escates i encara uns altres fonnits de petites peces circulars metàl·liques muntades sobre cuir. Altrament, alguns eren reforçats amb tires de cuir i uns altres mostra-

ven a la part superior una peça quadrada en forma de pitet. Es desconeix exactament quina era la funció d'aquesta peça, bé que també hi ha qui creu que es tracta d'una ventalla. Sigui quina sigui la seva funció, la retrobarem en alguns ausbergs d'Hastings i al llarg del segle XII. Els avantbraços, les mans, les cames, la nuca i el coll quedaven al descobert. El cap, per la seva part, era cobert amb un casc cònic amb nasal. En alguns casos la punta era més aguada, per tal com acabava en forma de bec. Els escuts, atès que les cames restaven desprotegides, eren molt llargs i tenien forma d'ametlla.

Les principals armes ofensives eren l'espasa, que la duïen penjada d'una corretja, i la llança, que tant podia servir per ser llançada com per envestir. Algunes llances podien dur una creueta a la part inferior de la punta, per tal de facilitar-ne la recuperació, cosa que també succeïa en el cas de dur un gallardet.

A partir de la segona meitat d'aquest segle, si ens guiem pel tapís de Bayeux, podem comprovar que l'armament no ha experimentat grans canvis. De tota manera es constaten una sèrie de millores encaminades a augmentar la protecció del combatent.

Així doncs, en aquest període, els cavallers continuaven duent l'ausberg com a peça bàsica de defensa, bé que, a diferència de començaments de segle, ara era més llarg i s'estenia fins als genolls, alhora que mostrava un tall a la meitat inferior per tal de facilitar la cavalcadura. D'altra banda, l'ausberg també s'allargà superiorment formant una caputxa, de tal manera que el cap, bona part del coll i la nuca restaven protegits. Les cames, per la seva banda, ja mostraven alguns elements defensius com tires de cuir entrecreuades i fragments de malla situats al davant de la cama, a manera de greves, i lligats al darrere amb tires de cuir.

Com a armes ofensives destacaven l'espasa, que sovint es duïa entaforada dins l'ausberg a través d'una obertura aplicada a la malla, i la llança, de característiques semblants a les que trobem a la Bíblia de Rodes, ja que també se n'usaven amb creueta i banderoles i gallardets.

Cal assenyalar que bona part dels escuts que duïen el cavallers normands de la batalla d'Hastings eren ornats amb diverses figures, sense que encara no es puguin considerar senyals heràldics, ja que no eren representatius d'un llinatge determinat i no s'heretaven. De

Episodi corresponent a un fragment de la batalla d'Hastings (1066) inserit dins el tapís de Bayeux (segona meitat del segle XI)

tota manera, es poden considerar com a antecedents de l'heràldica, de la mateixa manera que ho són escuts encara molt més antics, com els usats pels grecs, els ibers, els celtes, etc.

Segle XII

Durant bona part d'aquest segle l'arnès del cavaller no experimentà canvis substancials; més que res es tracta de millores puntuals encaminades a potenciar la capacitat defensiva de l'armadura.

Relacionada amb aquesta centúria podem destriar, entre altres, i utilitzar-la com a pauta, una font iconogràfica, consistent en un fragment de pintura mural que havia decorat la banda sud del mur de ponent de l'església de Santa Maria de Taüll. S'atribueix al mestre del Judici Final i la data d'execució se situa entre els anys 1123 i 1150. Es tracta d'un episodi bíblic que ens mostra el combat entre David i Goliat, just en el moment en què el futur rei d'Israel aixeca l'espasa per tallar el cap del gegant. A la part superior de la pintura hi ha un guerrer, en posició horitzontal, talment com si estigués ajagut (ha estat abatut i és mort?). Atesa la seva manera de vestir, idèntica a la de Goliat, cal pensar que és un soldat filisteu. Altrament, al costat de David, apareix un altre personatge que vesteix com ell, fet que fa suposar que es tracta d'un israelita. En aquest cas, tant el gegant Goliat com el guerrer filisteu, duen un ausberg molt llarg que sobrepassa un bon tros l'alçada dels genolls i amb un tall a la meitat de la part inferior, fet per facilitar la cavalcadura, tret que es relaciona amb els esperons que duen tots dos. El soldat filisteu es protegeix el cap amb una caputxa de malla, mentre que Goliat no en porta. En aquest cas, però, cal considerar la possibilitat que David la hi hagi abaixat per poder-lo

decapitar sense cap entrebanc. Per bé que el guerrer filisteu (o cavaller) es defensa amb un escut rodó –els d'ametlla protegien més espai–, les cames i els peus no tenen cap protecció. Entre les armes ofensives figuren la llança i l'espasa, que és entaforada dins la malla a través d'una obertura.

També disposem com a referència, entre moltes altres, de dues fonts angleses, també de caire iconogràfic, que ens permeten de concretar i de fer extensiu l'arnès del cavaller, usat durant aquesta època, a altres àrees geogràfiques. Una és una placa de coure repussat, coneguda amb el nom dels “Guardes del Sant Sepulcre”, realitzada vers els anys 1140-50, mentre que l'altra és una pàgina amb il·lustracions miniades, extreta de la “Vida de Sant Edmund”, amb una data que oscil·la entre els anys 1125 i 1150. En la primera podem veure tres cavallers protegits amb llargs ausbergs proveïts de caputxa de malla. El cap és cobert amb elms cònics punxeguts, acabats en punta de bec. Es defensen amb escuts ametllats o d'estel, on ressalten alguns elements decoratius, a manera de senyals heràldics. Tots van armats amb espases embeïnades, que resten amagades darrere els escuts, mentre que només n'hi ha un que dugui llança. L'altra –la pàgina miniada– ens mostra una càrrega de cavalleria en un enfrontament entre anglonormands i danesos. Els ausbergs, que són més curts que els anteriors –arriben només fins a tocar els genolls–, els duen damunt d'una llarga gonella. Els braços i les cames apareixen totalment coberts de malla.

Els elements coincidents que trobem en les fonts iconogràfiques analitzades, com el fet de pertànyer, si més no dues, a diferents àrees geogràfiques, ens permeten de descriure els principals trets de l'arnès del cavaller al llarg del segle XII.

Per ampliar-ne l'abast, encara podem fer referència, com a fonts, a la lluita de David i Goliat inclosa en la Bíblia de *Saint Etienne* (1109-11), o bé la matança dels Sants Innocents, grup escultòric inserit en una arquivolta de la portalada de l'església de *Santo Domingo*, de Soria.

Així doncs, al llarg del segle XII, l'ausberg es consolidà i continuà mostrant-se com a l'arma defensiva per excel·lència. Cap a començaments de segle s'allargà ostensiblement arribant fins a mitja cama, alhora que es generalitzava la caputxa de malla, substituïda més tard pel capmall. Les mànigues de l'ausberg cobrien totalment els braços, mentre que les cames eren protegides per les calces de malla. Cap a la meitat de segle, tot i que encara hi havia cavallers que el continuaven duent llarg, l'ausberg s'escurçà de nou i aparegué una

túnica enconxada de cuir, a manera de perpunt, que es duia normalment entremig d'una gonella, sovint brocada, i l'ausberg. Al mateix temps, anaren apareguent les sobrevestes amb la finalitat de protegir l'ausberg de les inclemències del temps. Els cavalls, fins ara desprotegits, s'anaren cobrint amb encobertats.

El casc cònic i punxegut amb l'additament de nasal es mantingué gairebé al llarg de tot el segle. El nasal, vinculat fins ara al casc, amb el pas del temps fou substituït eventualment per una careta que protegia tot el rostre. Altrament, també n'aparegueren uns altres que tenien la forma d'un casquet semiesfèric, proveïts també, sovint, de nasal i, alguns, de careta. Cal afegir que, de vegades, podien anar pintats, normalment a base de puntes curvilínies, amb alternança de dos colors. Ocasionalment també es podia prescindir de l'elm, ja que es considerava que la caputxa de malla o el capmall ja eren prou resistents. En aquest cas, se solia dur un casquet de roba sota la malla.

Escena que fa referència a la lluita entre David i Goliat, que havia decorat la banda sud del mur de ponent de l'església de Santa Maria de Taüll. MNAC

Entre les formes d'escut, predominava el d'estel o d'ametlla, al qual es podien afegir reforços consistents en vuit barnilles metàl·liques, de vegades flordelissades, que sorgien d'un anell o punt central i es dirigien cap als costats de l'escut, de tal manera que formaven un carboncle; altres vegades, mantenien el mateix esquema, però sense ésser capçats per les flors de lis. A més de l'escut d'ametlla, també se n'usaren de rodons i, fins i tot, d'ovalats. Durant el transcurs d'aquest segle aniran apareixent pintats en aquests escuts els primers senyals heràldics com a signes distintius de cada cavaller, fet que permetrà la seva identificació en el camp de batalla. D'aquesta manera sorgeixen els primers escuts d'armes, propiciant la gestació de l'heràldica.